

Pan

Adam Bodnar

Rzecznik Praw Obywatelskich

Szanowny Panie Rzeczniku,

w nawiązaniu do wystąpienia Pana Rzecznika z 29 stycznia 2021 r. (sygn. XI.816.20.2020.MS) w sprawie *rozważenia możliwości podjęcia prac legislacyjnych, których skutkiem będzie przyznanie społeczności śląskiej prawa do utrzymania i rozwoju własnej tożsamości historycznej, kulturowej i językowej jako społeczności posługującej się językiem regionalnym, a także przyznanie statusu języka regionalnego językowi wilamowskiemu*, przekazanego przy piśmie Pana Rafała Siemianowskiego, Podsekretarza Stanu-Zastępcy Szefa KPRM (sygn. BPRM. 518.1.1.2021.DS), uprzejmie przedstawiam, co następuje.

Na wstępie, wbrew twierdzeniom zawartym w piśmie Pana Rzecznika, pragnę podkreślić, że nadanie określonego dialektowi statusu języka regionalnego nie jest zależne od czyjejkolwiek woli politycznej, ale od spełnienia przez ten dialekt przesłanek naukowych oraz wynikających z przepisów prawa.

Należy zauważyć, że podstawą dla definicji legalnej języka regionalnego, zawartej w ustawie z dnia 6 stycznia 2005 r. *o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*¹, są postanowienia Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych². Zgodnie z art. 19 ust. 1 *ustawy* językiem regionalnym jest język, który:

- 1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa;
- 2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.

W ocenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, wbrew twierdzeniom Pana Rzecznika, etnolekty śląski oraz wilamowski nie spełniają wszystkich wymogów, wynikających z Europejskiej Karty Języków.

Należy wyjaśnić, że język to system znaków konwencjonalnych, fonicznych, służący do porozumiewania się o wszystkim, charakteryzujący się tzw. dwuklasowością, tzn. udziałem gramatyki, umożliwiającej nieograniczone tworzenie nowych konstrukcji oraz wprowadzającej normy poprawnościowe. Teoretycy języka wskazują również na tzw. „samozwrotność”, która polega na możliwości mówienia za pomocą języka o samym języku; przedmiotem komunikacji są cechy samego kodu, np. opis znaczeń wyrazów lub właściwości gramatycznych.

Tymczasem dialekt to odmiana języka ogólnego (etnicznego), odznaczającego się zespołem cech dialektalnych, czyli innowacji w rozwoju tego języka, wytworzonych i upowszechnionych w obrębie zbiorowości zamieszkującej ograniczoną część terytorium etnicznego. Dialekt nie jest odrębnym od gwary tworem językowym, lecz umownym określeniem ugrupowania sąsiadujących ze sobą gwar o określonym zespole jednorodnych, zazwyczaj nie występujących na terytorium przyległego dialektu cech gwarotwórczych.

¹ (Dz.U. z 2017 r. poz. 823), zwanej dalej „ustawą”.

² (Dz. U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121), zwanej dalej „Europejską kartą języków”. Europejska Karta Języków została podpisana przez Polskę 12 maja 2003 r. i ratyfikowana 12 lutego 2009 r. Weszła w życie 1 czerwca 2009 r.

Celem pełniejszego usystematyzowania zakresu pojęciowego używanych terminów i ich wzajemnych relacji należy dodać, że gwary są mówionymi odmianami języka ogólnego używanymi tylko na pewnym ograniczonym terenie, które nie podlegają regułom norm poprawnościowych, natomiast o zgodności wypowiedzi z danym systemem gwarowym decyduje zwyczaj językowy. Gwary zachowują często wyrazy i formy gramatyczne od dawna już nieużywane w języku literackim. Gwara jest terminem podrzędnym w stosunku do dialektu.

Podobnie jak inne dialekty języka polskiego (ogólnego), dialekt śląski dzieli się na liczne gwary charakterystyczne dla mowy ludności zamieszkującej mniejsze obszary. Zdaniem wielu językoznawców, w tym etnolingwistów czy socjologów języka, biorąc pod uwagę cechy językowe śląszczyzny oraz porównując ją z polszczyzną ogólną i innymi polskimi dialektami, nie ma podstaw naukowych, by uznać mowę śląską za odrębny język, a tym samym – by nadać jej status języka regionalnego w rozumieniu *ustawy*. Gwary śląskie charakteryzują się obecnością tzw. głębokich archaizmów, czyli wyrazów (lub znaczeń), które były typowe dla wcześniejszych faz rozwojowych polszczyzny. Takie występowanie w gwarach zjawisk archaicznych obok przejawiania się zupełnie nowych tendencji stanowi doskonały przykład dla potwierdzenia tezy o stałym rozwoju i zmienności języka ogólnego, którego elementem składowym są gwary. Niewątpliwie dla dialektu śląskiego, traktowanego jako całość, charakterystyczna jest wariantywność leksykalna, w tym regionie wsparta znacznym zróżnicowaniem wewnętrznym gwar śląskich.

Niemalą grupę śląskiej leksyki stanowią wyrazy przejęte z języka niemieckiego, które wpisują się w polski system fleksyjny, a także słowotwórczy, co wskazuje, że to właśnie polski system językowy jest „kością” czy trzonem gwary śląskiej.

W ocenie większości językoznawców i socjolingwistów zajmujących się tą tematyką nie istnieje odrębny „język śląski”, a ludność tradycyjnie zamieszkująca region Górnego Śląska posługuje się dialektem śląskim języka polskiego. Etnolekt śląski stanowi jeden z czterech, obok małopolskiego, wielkopolskiego i mazowieckiego, głównych dialektów języka polskiego. Stanowisko takie znalazło potwierdzenie w opinii Rady Języka Polskiego przy Polskiej Akademii Nauk z 20 maja 2011 r.³ Rada jednogłośnie stwierdziła: *Na pytanie czy język używany przez mieszkańców Górnego Śląska jest dialektem śląskim języka polskiego, będącego zgodnie z art. 27 Konstytucji RP językiem urzędowym w Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli nie wszyscy, to niemal wszyscy polscy językoznawcy odpowiedzą twierdząco. A dialektolodzy dodadzą, że «język używany tradycyjnie przez mieszkańców Górnego Śląska jest częścią śląskiego dialektu języka polskiego».*

Na marginesie warto zaznaczyć, że dialekt śląski – tak jak inne dialekty i gwary polskie – podlega ochronie, której ramy prawne wyznacza ustawa *o języku polskim*. Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 4 tej ustawy ochrona języka polskiego polega w szczególności na upowszechnianiu szacunku dla regionalizmów i gwar, a także przeciwdziałaniu ich zanikowi.

Różne stanowiska prezentują również językoznawcy w odniesieniu do etnolektu wilamowskiego. Dychotomia język-dialekt jest wyraźnie zaznaczona i podejmowana przez akademickie ośrodki filologiczne⁴. Na analogię względem różnych dialektów niemieckich wskazuje m.in. współczesna badaczka dr hab. Maria Katarzyna Lasatowicz, dyrektor i profesor Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Opolskiego, przewodnicząca Stowarzyszenia Germanistów Polskich. W pracy pt.: „Język niemiecki na Górnym Śląsku: tradycja i teraźniejszość” zauważa ona, że: *W XII i XIII w. odnotowujemy powstanie na Śląsku, podobnie jak w Czechach, na Morawach, Słowacji, Siedmiogrodzie, Włoszech tzw. wysp językowych. Do niemieckich wysp językowych na Śląsku zaliczane są takie enklawy, jak Bojków, Gościęcín*

³ Będącej, zgodnie z art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 7 października 1999 r. *o języku polskim* (Dz.U. z 2019 r. poz. 1480, z późn. zm.) instytucją opiniodawczo-doradczą w sprawach używania języka polskiego.

⁴ Pochodzenie języka wilamowskiego stało się tematem dysertacji na Uniwersytecie w Sydney, gdzie Carlo Ritchie, analizując fonologię i morfologię etnolektu wilamowskiego doszedł do wniosku, że najwięcej podobieństw łączy go z dialektami środkowo-niemieckimi. Dostrzegł w nim również wpływy dolnoniemieckie; Ritchie, Carlo 2012. *Some Considerations on the Origins of Wymysorys*. Sydney: The University of Sydney (praca licencjacka). Pisząc o podobieństwie do języka niemieckiego nie można zatem ograniczyć się wyłącznie do języka standardowego. Aby taki opis był pełny należy dokonać porównania do poszczególnych odmian językowych, dialektów czy nawet języków niemieckich.

*i Bielsko z okolicznymi wyspami, z których najbardziej znane są Wilamowice i Hołdynów. Reprezentują one śląski dialekt kolonizacyjny i złożyły się na niego dialekty osiedleńców, reprezentujących średni-, górne i dolnoniemieckie grupy dialektalne.*⁵ Jeśli chodzi o miejsce wilamowskiego w klasyfikacji germanistycznej, dialektolodzy niemieccy określają go jako (wtórny) starośląski wyspowy dialekt niemiecki, wraz z całą bielsko-bialską wyspą językową (Bielitz-Biała), oraz enklawami: Kostenthal (Gościęcín), Schönwald (Szynwałd, Bojków) czy Anhalt-Gatsch (Hołdunów i Stara Gać)⁶.

Swoje stanowisko Pani dr hab. Maria Katarzyna Lasatowicz podtrzymała na posiedzeniu Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP 1 marca 2018 r.⁷. Z kolei odmienny pogląd, uznający wilamowski za system językowy, zaprezentował Pan dr hab. Tomasz Wicherkiewicz, profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pełen zapis posiedzenia jest dostępny na stronie Sejmu RP⁸.

W związku z powyższym podjęcie prac legislacyjnych, których skutkiem byłoby przyznanie etnolektom śląskiemu i wilamowskiego statusu języka regionalnego aktualnie należy uznać za nieuzasadnione.

Z poważaniem
MINISTER
SPRAW WEWNĘTRZNYCH i ADMINISTRACJI
z up. Błażej Poboży
Podsekretarz Stanu
- podpisano kwalifikowanym podpisem elektronicznym –

Otrzymuje: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.

⁵ Maria Katarzyna Lasatowicz, Język niemiecki na Górnym Śląsku : tradycja i terażniejszość, Studia Germanica Gedanensia 22, 255-261, 2010, s. 256.

⁶ Besch, Werner, Ulrich Knoop, Wolfgang Putschke, Herbert E. Wiegand 1983. Dialektologie. T.2. Berlin: De Gruyter Mouton.

⁷ Na marginesie powyższych rozważań warto dodać, że podobnego zdania był polski językoznawca, filolog germański, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Pan Adam Kleczkowski. W przedmowie do swojej książki zwrócił uwagę na tę zgodność i nadał jej dużą wagę stwierdzając, że: *właśnie ta zgodność wyników Niemców i Polaków, zgodność zupełnie niezależna [...] ręczy, że przynajmniej w gramatyce dialektologicznej, a więc pracy ściśle naukowej, jesteśmy wspólnie na dobrej drodze ku tej prawdzie, do której w nauce wszyscy – zresztą często daremnie – dążymy.* Kleczkowski, Adam 1920. Dialekt Wilamowic w zachodniej Galicji. Fonetyka i fleksja. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

⁸ Posiedzenie Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych (nr 64) 1 marca 2018 r.

<https://orka.sejm.gov.pl/zapisy8.nsf/0/B059931825261517C125824E00514E7A/%24File/0290508.pdf>